

STRATEGICZNE ZNACZENIE METOD
STEROWANIA REFLEKSYJNEGO
W KONCEPCJACH WALK INFORMACYJNYCH
STRATEGIC MEANING OF REFLEXIVE
CONTROL METHODS IN THE CONCEPT OF
INFORMATION FIGHT

Eliza KUBLIK*

ABSTRACT

The article describes the theoretical foundations, genesis and application of reflexive control methods. It contains the characteristics of the views of the leading researchers investigating the topics of reflexive control and the manipulation of information. It explains the importance of reflexive control in the concepts of information fights and its impact on state security. The article is based on two approaches to the Russian and American phenomena. It also explains issues in the field of war and information fights.

KEY WORDS

security, reflexive control, information fight, information war, reflexive management

* Mgr Eliza Kublik, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach; correspondence address: Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, ul. Żytnia 39, 08-110 Siedlce, Poland

ABSTRAKT

W artykule opisano teoretyczne podstawy, genezę oraz zastosowanie metod sterowania refleksyjnego. Zawarto w nim również charakterystykę poglądów czołowych przedstawicieli przedmiotowego sterowania oraz manipulacji informacjami. Ponadto wyjaśniono znaczenie sterowania refleksyjnego w koncepcjach walki informacyjnej oraz jego wpływ na bezpieczeństwo państwa, a także istotę wojny i walki informacyjnej. Treści artykułu wynikają z analizy i oceny rosyjskiego i amerykańskiego podejścia do sterowania refleksyjnego.

SŁOWA KLUCZOWE

bezpieczeństwo, sterowanie refleksyjne, walka informacyjna, wojna informacyjna, zarządzanie refleksyjne

WSTĘP

Zjawisko sterowania refleksyjnego od dziesięcioleci wzbudza zainteresowanie badaczy bezpieczeństwa państwa. Jednak nie powstała jeszcze spójna teoria tego zjawiska. W sterowaniu refleksyjnym łączą się umiejętności z pogranicza psychologii i manipulacji, co pozwala skutecznie deformować interpretację rzeczywistości przez odbiorców tak sterowanej informacji. Obecnie możliwości tego typu działań są prawie nieograniczone, powszechny dostęp do Internetu pozwala w szybki i skuteczny sposób manipulować nawet całymi społeczeństwami.

Celem niniejszego artykułu jest wyjaśnienie teoretycznych podstaw, genezy oraz zastosowania metod sterowania refleksyjnego w sferze walki informacyjnej. Cel ten wynika z konieczności odpowiedzi na problem badawczy, który został sformułowany w formie pytania: jak sterowanie refleksyjne wpływa na bezpieczeństwo państwa i dlaczego ma ono obecnie tak duże znaczenie w koncepcjach walki informacyjnej? Rozwiązywanie problemu badawczego i osiągnięcie celu ukierunkowano wstępną hipotezą roboczą, wynikającą z analizy zjawiska dokonanej na podstawie przeglądu istotnych publikacji dotyczących wskazanego tematu. Przyjęto, że zjawisko sterowania refleksyjnego wpływa negatywnie na bezpieczeństwo państwa, ponieważ metody walki informacyjnej opierające się, między innymi, na manipulacji stanowią niebezpieczne narzędzie destabilizujące i dezorganizujące państwo, a znacząca pozycja tego narzędzia wynika przede wszystkim z jego charakteru, w tym atrybutów nieograniczonego zasięgu i niskiej wykrywalności.

Spśród polskich badaczy zagadnienie sterowania refleksyjnego zostało poruszone jedynie przez dwóch autorów: Leszka Sykulskiego¹ i Michała Wojnowskiego². Znacznie szerzej opisywane są natomiast pojęcia walki i wojny informacyjnej. Z uwagi na skromne zasoby źródłowe odnoszące się do sterowania wiele istotnych dla tego zjawiska faktów nie jest jeszcze opisanych i wyjaśnionych naukowo. Dotychczasowe publikacje dotyczące sterowania refleksyjnego oparte są głównie na rosyjskich osiągnięciach w tym obszarze. Brakuje natomiast szerszego opisu przykładów wykorzystywania sterowania refleksyjnego w rzeczywistych działaniach, identyfikacji ewentualnych skutków oraz spójnej koncepcji walki z tym zjawiskiem. Ponadto argumentem przemawiającym za badaniami zarządzania refleksyjnego staje się zauważalny w ostatnim czasie intensywny rozwój koncepcji prowadzenia operacji informacyjnych i ich systematyczne stosowanie, z zamiarem obniżenia siły i potęgi atakowanych w ten sposób państw.

TEORIA WALKI INFORMACYJNEJ

Pojęcie walki informacyjnej jest nieostre, wieloznaczne i odnosi się do szerokiego obszaru działań zarówno podmiotów państwowych, jak i poza-państwowych. Działania te polegają głównie na narzucaniu własnej woli przeciwnikowi poprzez środki inne niż militarne. Proces wspomnianego „narzucania” jest długotrwały, skomplikowany oraz wymaga dokładnego rozpoznania przeciwnika. Jednak umiejętne wykorzystywanie środków i metod walki informacyjnej powoduje obniżenie poziomu bezpieczeństwa zarówno pojedynczego państwa, jak i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Walka informacyjna rozpatrywana jest głównie z dwóch perspektyw: rosyjskiej i amerykańskiej. Rosyjscy teoretycy dzielą ją na dwa komponenty: informacyjno-techniczny oraz informacyjno-psychologiczny³.

¹ L. Sykulski, *Zarządzanie refleksyjne w wojnie informacyjnej* [wideo], geopolityka.net, 11.02.2018, <http://geopolityka.net/leszek-sykulski-zarządzanie-refleksyjne-w-wojnie-informacyjnej/> (dostęp: 10.11.2018).

² M. Wojnowski, „Zarządzanie refleksyjne” jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w., „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, t. 7, nr 12, s. 11–36, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ee571f3e-2942-46ce-9e19-af8e970c6f7a> (dostęp 11.11.2018).

³ F. Bryjka, *Cyberprzestrzeń w strategii wojny hybrydowej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo personalne a bezpieczeństwo strukturalne III. Czynniki antropologiczne i społeczne bezpieczeństwa*, T. Grabińska, Z. Kuźniar (red.), Wrocław 2015, s. 125.

Pierwszy utożsamiają ze zintegrowanymi działaniami polegającymi na blokowaniu całej infrastruktury teleinformatycznej wrogiego państwa: kanałów łączności, środków radioelektronicznych, oraz systemu dowodzenia i zarządzania siłami zbrojnymi. Natomiast drugi z wymienionych komponentów rozumiany jest jako kompleks przedsięwzięć obejmujących wsparcie, przeciwdziałanie i obronę informacyjną, prowadzonych według jednolitej koncepcji i planu w celu wywalczenia i utrzymania przewagi informacyjnej nad przeciwnikiem podczas prowadzenia operacji wojskowych⁴. Przedsięwzięcia te realizowane są po to, by wprowadzić dezorganizację w działanie różnych elementów infrastruktury informacyjnej przeciwnika, a w konsekwencji doprowadzić do załamania funkcjonowania struktur państwa. Warunek powodzenia walki informacyjnej to wywieranie ciągłej presji na przeciwniku i utrzymywanie inicjatywy psychologicznej, co realizowane jest w ramach informacyjnego wsparcia operacji militarnej.

Amerykanie w swoich dokumentach państwowych dotyczących wojny informacyjnej informację traktują zarówno jako narzędzie, jak i cel ataku. Najczęściej informacje wykorzystywane są do osiągnięcia ważnych celów państwowych i narodowych w wymiarze wojskowym, społecznym i gospodarczym⁵. Dyrektywa Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych z grudnia 1996 roku wojnę informacyjną określa jako „operacje informacyjne prowadzone podczas kryzysu lub konfliktu w celu osiągnięcia lub poparcia konkretnych przeciwników lub przeciwnika”⁶. Amerykanie uznają wojnę informacyjną za konglomerat różnych sposobów i technik prowadzenia działań wojennych. Zaliczają do nich:

- walkę z systemami kierowania i dowodzenia przeciwnika (w tym niszczenie fizyczne);
- walkę wywiadowczą i kontrwywiadowczą;
- walkę elektroniczną, czyli rodzaj działań bojowych wobec przeciwnika zmierzających do zakłócenia bądź uniemożliwienia działań przeciwnikowi lub jego środkom technicznym za pomocą własnych środków emisji elektromagnetycznej;

⁴ Ibidem.

⁵ J.L., *Amerykańska koncepcja walki informacyjnej*, „Wojskowy Przegląd Zagraniczny” 1998, nr 4, s. 16.

⁶ D.E. Denning, *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, Warszawa 2002, s. 11.

- operacje psychologiczne (oddziaływanie na percepcję elit i społeczeństw);
- operacje informatyczne (eksploatacja sieci informatycznych, ataki na nie i ich obrona);
- ochronę informacji koncentrującą się na działaniach uniemożliwiających demaskowanie rozmieszczenia, możliwości i intencji wojsk własnych/sprzymierzonych lub innych szczegółów związanych z tajemnicą państwową czy wojskową;
- blokowanie dostępu do informacji ekonomicznych⁷.

W zachodniej literaturze wojna informacyjna utożsamiana jest często z wojną psychologiczną, którą w 1954 roku Paul M.A. Linebarger zdefiniował jako „zastosowanie przeciwko nieprzyjacielowi propagandy łącznie z takimi środkami natury wojskowej, ekonomicznej czy politycznej, jakie potrzebne są dla jej uzupełnienia”⁸.

W publikacji Leopolda Ciborowskiego walka informacyjna definiowana jest jako „kooperacja negatywna wzajemna, przynajmniej dwupodmiotowa, realizowana w sferach zdobywania informacji, zakłócania informacyjnego i obrony informacyjnej, gdzie każdemu działaniu jednej strony przyporządkowane jest działanie antagonistyczne strony drugiej”⁹.

Z kolei Józef Kossecki utożsamia walkę informacyjną ze „szczególnym przypadkiem procesu sterowania społecznego, którego celem jest niszczenie przeciwnika za pomocą informacji”¹⁰. Domeną walki informacyjnej są przede wszystkim operacje psychologiczne, które mają służyć przekazywaniu informacji i sugestii przywódcom państw, społeczeństwu, grupie społecznej, narodom, aby wpływać na ich emocje, motywy, rozumowanie i zachowanie, tak by było to korzystne dla celów strony prowadzącej takie działania¹¹.

Zjawisko walki informacyjnej rozpatrywane jest także z perspektywy cybernetyki, co wynika z następujących przesłanek:

⁷ B. Pac, *Wojna informacyjna jako skuteczne narzędzie destabilizacji państw i rządów [RAPORT]*, <http://www.defence24.pl/wojna-informacyjna-jako-skuteczne-narzedzie-destabilizacji-panstw-i-rzadow-raport> (dostęp: 10.11.2018).

⁸ P.M.A. Linebarger, *Wojna psychologiczna*, „Biuletyn Informacyjny GZP WP” 1959, s. 5.

⁹ L. Ciborowski, *Walka informacyjna*, Warszawa 1996, s. 187.

¹⁰ J. Kossecki, *Totalna wojna informacyjna XX wieku a II RP*, Kielce 1997, s. 2, <https://socjocybernetyka.files.wordpress.com/2010/08/totalna-wojna-informacyjna.pdf> (dostęp: 31.10.2018).

¹¹ R. Szpyra, *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003, s. 130.

1. Sterowanie i informowanie na potencjalnym polu walki stanowi istotę działania systemów dowodzenia i systemów informacyjnych.

2. Obiekty zaangażowane w procesy walki informacyjnej charakteryzowane są za pomocą określonych wejść i wyjść informacyjnych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych (destrukcyjnych).

3. Każdy rozpatrywany obiekt cechuje określony potencjał i efektywność, zaś jego zasoby mają wartość ocenianą z różnych punktów widzenia (np. jego dysponenta i przeciwnika).

4. Każdy obiekt (proces, system) rozpatrywany jest w określonym kontekście i relacjach z otoczeniem (zarówno w sensie pozytywnym, jak i negatywnym).

5. Informowanie może mieć charakter:

- transinformowania (informowania wiarygodnego),
- pseudoinformowania (np. informowania pozornego),
- dezinformowania (informowania fałszywego),
- metainformowania (informowania o informowaniu)¹².

Zakres pojęcia walki informacyjnej jest szeroki i obejmuje desygnaty militarne i niemilitarne. Metody wykorzystywane w tego typu walce wykraczają poza tradycyjne myślenie o konfliktach. Celem działań podejmowanych w ramach walki informacyjnej jest ochrona, wykorzystanie, uszkodzenie, zniszczenie informacji lub zasobów informacji albo też zaprzeczenie informacjom po to, aby osiągnąć jakieś korzyści lub zwycięstwo nad przeciwnikiem. Obecnie walkę informacyjną, przy towarzyszącym jej dynamicznym rozwojowi nauki i techniki działania, prowadzi się w dużej mierze w technicznej przestrzeni informacyjnej. Ogólnodostępność globalnej sieci informacyjnej pozwala na zwiększenie możliwości oddziaływania informacyjnego na określony obiekt.

Obecnie walkę informacyjną, z uwagi na występowanie systemów informacyjnych we wszystkich obszarach działania państwa oraz w sektorze prywatnym, stosuje się powszechnie. Walka ta prowadzona jest nie tylko przez komponenty sił zbrojnych, służby specjalne czy policyjne, ale również przez konkurencyjne korporacje (firmy). Prowadzą ją także państwa w wymiarach zewnętrznym i wewnętrznym. Wszechobecność teleinformatyki przyczynia się do rozwoju badań nad działaniami z za-

¹² P. Sienkiewicz, H. Świeboda, *Sieci teleinformatyczne jako instrument państwa – zjawisko walki informacyjnej*, [w:] *Bezpieczeństwo teleinformatyczne państw*, M. Madej, M. Terlikowski (red.), Warszawa 2009, s. 75–94.

kresu walki informacyjnej, natomiast prawie nieograniczony dostęp do zasobów informacyjnych podmiotów gospodarczych, naukowych, technologicznych, marketingowych i innych tworzy duże możliwości pozyskiwania potrzebnych informacji i przeprowadzania ataków informacyjnych. Odpowiednio przygotowane i wdrożone środki oddziaływania informacyjnego stanowią potężne narzędzie walki, wykorzystywane nie tylko do wywierania nacisku politycznego, wojskowego czy gospodarczego, ale także do zastraszania.

STEROWANIE REFLEKSYJNE

W wojnie informacyjnej duży nacisk położony jest na operacje informacyjno-psychologiczne określane mianem „zarządzania refleksyjnego” lub „sterowania refleksyjnego”. Rozwój koncepcji zarządzania refleksyjnego związany jest z rozwojem cybernetyki w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) po 1956 roku. Do czasu przemian ustrojowych w Rosji nauka ta traktowana była przez radzieckie władze jako narzędzie kapitalizmu, oparte na burżuazyjnej filozofii i psychologii. Z takim stanowiskiem nie zgadzały się rosyjskie środowiska naukowe i wojskowe, które dostrzegły możliwość zastosowania cybernetyki w sferze militarnej i społecznej¹³. Ponowne ożywienie koncepcji zarządzania refleksyjnego i cybernetyki jako teorii naukowych spowodowane było przede wszystkim aktywnymi działaniami publicystycznymi i edukacyjnymi admirała Aksela Berga i pułkownika Anatolija Kitowa. Dzięki ich staraniom 1 maja 1954 r. utworzono Centrum Komputerowe nr 1 Ministerstwa Obrony ZSRR, które występowało także pod nazwą Jednostka Wojskowa nr 01168¹⁴. Pracami Centrum kierował pułkownik Kitow, który stworzył grupę wyspecjalizowanych pracowników cywilnych zajmujących się badaniami nad wykorzystaniem osiągnięć cybernetyki dla armii. W opinii radzieckich wojskowych w zakres cybernetyki wchodziła również teoria informacji charakteryzująca tworzenie, przetwarzanie i transmisję wiadomości, teoria automatów analizujących, modelujących i symulujących proces ludzkiego myślenia oraz teoria automatycznych systemów zarządzania i kontroli¹⁵.

¹³ P.P. Kirschenmann, *Information and Reflection. On Some Problems of Cybernetics and How Contemporary Dialectical Materialism Copes with Them*, New York 1970, s. 11.

¹⁴ M. Wojnowski, „Zarządzanie refleksyjne”..., op. cit., s. 17.

¹⁵ Ibidem.

W Centrum pracował Władimir Lefewr, który w latach 60. XX wieku opracował koncepcję zarządzania refleksyjnego. W obszarze jego zainteresowań znajdowały się przede wszystkim teoria gier, teoria refleksji oraz psychocybernetyka, czyli nauka o sterowaniu psychiką człowieka. W opublikowanej w 1966 roku książce pt. *Elementy logiki gier refleksyjnych* stwierdził on między innymi, że teorię gier można wykorzystywać jako podstawę podejmowania działań w różnego rodzaju konfliktach¹⁶. W. Lefewr dostrzegł, że w teorii gier przebieg każdego sporu uzależniony jest od decyzji, jakie podejmują jego uczestnicy. Każdy z nich dąży do podjęcia decyzji, która przyczyni się do rozwoju sytuacji na jego korzyść¹⁷. Autor ten zauważył także, iż celem zastosowania teorii gier podczas konfliktu jest opracowanie wskazówek niezbędnych do racjonalnego zachowania każdej ze stron znajdujących się w sytuacji, w której z uwagi na realizowanie różnych zadań krzyżują się ich sprzeczne interesy.

Lefewr w przywołanej publikacji podkreślił również, że każdy konflikt ma miejsce w trzech powiązanych z sobą sferach, a do jego opisania należy zastosować trzy schematy, które stanowią odzwierciedlenie tych sfer:

1. Przedstawienie konfliktu jako wzajemnego oddziaływania przeciwników w postaci starcia siłowego przebiegającego w przestrzeni fizycznej. Każda ze stron może dowolnie manewrować własnymi siłami, zmieniając ich położenie w zależności od własnych decyzji determinowanych rozwojem sytuacji i działaniami oponenta. Głównym czynnikiem, od którego zależy przebieg konfliktu w tej sferze, jest przede wszystkim sposób, w jaki obie strony postrzegają możliwości pozycjonowania własnych sił oraz podejmują działania wynikające z określonego ich postrzegania.

2. Przedstawienie konfliktu jako interakcji przeciwstawnych systemów informacyjno-kierowniczych, za pomocą których są wdrażane odpowiednie działania.

3. Odzwierciedlenie konfliktu jako sfery tzw. wzajemnego refleksyjnego oddziaływania obu stron. Zachodzi ono w sferze kognitywnej i dotyczy procesów mających wpływ na podejmowanie działań przez uczestników konfliktu¹⁸.

Lefewr stworzył również od podstaw nową dziedzinę nauki określaną mianem psychologii refleksyjnej. Termin „refleksja”, który dotychczas

¹⁶ Ibidem, s. 18.

¹⁷ J. Kazimierzczak, *Teoria gier w cybernetyce*, Warszawa 1973, s. 11.

¹⁸ M. Wojnowski, „Zarządzanie refleksyjne”..., op. cit., s. 18.

rozumiany był jako „głębsze zastanowienie się nad czymś”, rozmyślanie połączone z analizą czegoś, rozważanie, znacznie rozszerzył, kładąc nacisk nie tylko na obraz świata materialnego funkcjonujący w świadomości danego podmiotu, lecz głównie także na zdolność tego podmiotu do analizowania własnych myśli i wyobrażeń, a tym samym do tworzenia obrazu swojego „wewnętrzznego świata”¹⁹. Refleksja to według Lefewra również „zdolność kreowania we własnej świadomości obrazu »wewnętrznego świata« innych jednostek ludzkich oraz oceny tego, w jaki sposób postrzegają nas inni”²⁰.

W toku badań nad obszarem teorii gier i teorii refleksyjnych oraz dotychczasowych osiągnięć naukowych w latach 60. XX wieku Lefewr opracował koncepcję sterowania refleksyjnego. Odnosi się ona do przebiegu poznania i zrozumienia procesu decyzyjnego oraz przewidzenia zachowania się przeciwnika.

Lefewr sformułował cztery główne zasady, które do tej pory stanowią podstawę tworzenia schematów postępowania w sterowaniu refleksyjnym. Wskazał on, że można realizować sterowanie refleksyjne:

1. Za pomocą procesu przekazania fałszywej informacji o danej sytuacji lub nieprawdziwego obrazu danego obiektu. Zastosowanie tej zasady uznaje się za najbardziej rozpowszechnioną formę sterowania zachowaniami przeciwnika. Przykładem tego typu działania jest kamuflaż lub działanie polegające na przekazaniu rzekomo własnego punktu widzenia na temat sytuacji, zdarzenia lub obiektu.

2. Przez wykreowanie celu dla oponenta. Przykładem zastosowania tej zasady są różnorodne formy prowokacji, m.in. akty terrorystyczne lub dywersja ideologiczna.

3. Za pomocą sformułowania korzystnej dla siebie doktryny, czyli systemu działania, i przekazania jej przeciwnikowi. Pod pojęciem doktryny Lefewr rozumiał algorytm, czyli skończony ciąg czynności koniecznych do wykonania określonego zadania lub ułatwiających wybór określonej czynności.

4. Za pomocą neutralizacji dedukcji przeciwnika, czyli jego dezorientacji przez wykreowanie kilku fikcyjnych celów uniemożliwiających od-

¹⁹ Ibidem, s. 19.

²⁰ W.A. Lefewr, *The Fundamental Structure of Human Reflexion*, “Journal of Social and Biological Structures” 1987, vol. 10, s. 129–175, DOI: 10.1016/0140-1750(87)90004-2.

krycie rzeczywistego, zamierzonego celu, do którego osiągnięcia prowadzą działania strony stosującej sterowanie refleksyjne²¹.

Przez lata koncepcja ta ulegała wielu zmianom i nabierała nowego, szerszego znaczenia. Początkowo odnosiła się do dość wąskiego rozumienia jej jako kompleksu technik manipulacji stosowanych w różnych sytuacjach konfliktowych. Obecnie sterowanie refleksyjne może być ujmowane w dwojaki sposób. W pierwszym ujęciu jako sztuka manipulacji ludźmi i wspólnotami ludzkimi, natomiast w drugim – jako specyficzna metoda sterowania społecznego. Najogólniej sterowanie refleksyjne można określić jako informacyjny wpływ na świadomość i wolę obiektów. Obiektami tymi są zarówno pojedyncze osoby, jak i wspólnoty ludzkie, takie jak: rodzina, grupa, naród, społeczeństwo, cywilizacja²². Modele refleksyjne, z których korzysta zarządzanie refleksyjne, pozwalają zrozumieć nie tylko sferę zachowania przeciwnika, lecz także jego zdolność do pojmowania samego siebie i innych podmiotów, włączając te, które próbują uzyskać kontrolę nad jego działaniem. Inne modele, np. behawioralne lub psychoanalityczne, pozwalają na odpowiednie poznanie rywala.

Zjawisko sterowania refleksyjnego wzbudzało zainteresowanie również wśród innych badaczy, wojskowych i funkcjonariuszy służb specjalnych. Koncentrowali się oni na jego zastosowaniu w różnych dziedzinach i obszarach. Generał major Konstantin Tarakanow badał zastosowanie sterowania refleksyjnego jako „procesu przekazania do wrogiego ośrodka specjalnie spreparowanej i uprawdopodobnionej informacji z zakodowanym wzorcem behawioralnym, która ma na celu spowodowanie podjęcia przez przeciwnika niekorzystnej dla niego decyzji”²³. Z kolei generał pułkownik Walentin Drużynin i Dawid Kontorow twierdzili, że to kamuflaż, dezinformacja, demonstracja i stymulacja są głównymi narzędziami zarządzania refleksyjnego. Zarządzaniem refleksyjnym zajmował się także generał pułkownik Michaił Jonow, jeden z pierwszych teoretyków dostrzegających ogromną wartość kontroli refleksyjnej. Jego poglądów nie doceniało środowisko teoretyków sterowania refleksyjnego, dlatego w wielu swoich początkowych artykułach Jonow używał zamiast sterowania refleksyjnego terminu „kontrola wroga”. Sterowanie refleksyjne traktował jako „narzędzie walki informacyjnej prowadzonej w wymiarze strategicz-

²¹ M. Wojnowski, „Zarządzanie refleksyjne”..., op. cit., s. 20.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, s. 22.

nym dotyczącym sytuacji konfliktowej o charakterze geopolitycznym pomiędzy państwami lub blokami polityczno-militarnymi”²⁴. Ponadto uważał, że umiejętne stosowanie technik sterowania może istotnie wpłynąć na masową świadomość społeczeństwa i zmienić moralno-psychologiczny stan narodu. W odniesieniu do tego sądu sformułował cztery kardynalne metody wywierania wpływu na przeciwnika (rozumianego jako państwo, naród) w taki sposób, aby spowodować jego zachowanie korzystne dla agresora. Należą do nich:

1. Metoda nacisków siłowych, do której zaliczył demonstrowanie siły militarnej za pomocą prowokacyjnych manewrów, zwiększania gotowości bojowej sił zbrojnych i testów broni masowego rażenia. Ponadto za działania mieszczące się w tej kategorii uznał tworzenie sojuszy wojskowych, oficjalne wypowiedzenie wojny przeciwnikowi (tylko w sferze dyplomatycznej), ultimatum, groźby sankcji gospodarczych, udzielanie wsparcia siłom wewnętrznym w celu destabilizacji danego państwa oraz organizowanie gwałtownych wystąpień, rozruchów i strajków w kraju przeciwnika. Zaliczył do niej również umożliwienie odniesienia korzyści sojusznikowi przeciwnika, który nie udzielił mu wsparcia. Intencją tych działań jest przede wszystkim oddziaływanie na obraz sytuacji w świadomości wroga w celu jego zastraszenia lub zdezorientowania.

2. Metoda kreowania i przekazywania fałszywych informacji o danej sytuacji, która obejmuje maskowanie własnej pozycji, tworzenie fałszywych struktur, obiektów, zakładanie fikcyjnych organizacji („jeśli jesteś słaby, udawaj silnego”), stosowanie dezinformacji w celu ukrycia rzeczywistych sposobów, kierunków i metod własnego działania (np. umyślne podrzucenie ważnych dokumentów). Jonow zalicza do tej metody także sprowokowanie przeciwnika do eskalacji konfliktu i przeniesienia go na obszary nieobjęte destabilizacją. Ponadto uważa, że prowadząc działalność wywrotową i prowokację, można także zmusić wroga do podjęcia represyjnych i wyczerpujących reakcji, które pochłaniają jak najwięcej jego sił, środków i czasu.

3. Metoda wywierania wpływu na algorytm podejmowania decyzji przez przeciwnika, która polega na podejmowaniu takich działań, jak np. publikacja rozmyślnie zniekształconej doktryny prowadzenia operacji, co ma ośmielić przeciwnika do podjęcia kroków adekwatnych do jej treści. Do tej metody zalicza się także wpływ na systemy zarządzania, kon-

²⁴ Ibidem, s. 23.

troli oraz osoby pełniące kluczowe funkcje polityczne w danym państwie, przekazywanie fałszywych danych itp. Rezultatem ma być zneutralizowanie strategii i operacyjnego myślenia wroga, jego dezorientacja. Obiektem „wywierania wpływu” jest sfera refleksji nieprzyjaciela, czyli przestrzeń kreowania decyzji skutkujących określonym postępowaniem. Dąży się do zaburzenia adekwatności obrazów tkwiących w świadomości człowieka, grupy ludzi i społeczeństwa do rzeczywistości, w której te podmioty funkcjonują.

4. Metoda wpływania na czas zmiany decyzji oponenta przez wywołanie niespodziewanych działań wojennych, sprowokowanie przeciwnika do podejmowania irracjonalnych, pochopnych decyzji skutkujących nieadekwatnymi do sytuacji reakcjami²⁵.

W artykule z 1995 roku Jonow zauważył, że celem sterowania refleksyjnego jest zmuszenie wroga do podjęcia obiektywnych decyzji, które prowadzą do jego porażki przez wpływanie na jego proces decyzyjny lub kontrolowanie go. Jonow uważał także, że sterowanie to wysoka forma sztuki opartej na dogłębnej znajomości ludzkiego myślenia, psychologii, historii militarnej, korzeni konfliktu oraz możliwości konkurujących zasobów bojowych. Udane wykorzystanie sterowania refleksyjnego staje się tym bardziej prawdopodobne, im lepiej stronie kontrolującej znany jest pierwotny plan wroga. Sytuacja taka ułatwia zmuszenie wroga do podejmowania błędnych decyzji przez odpowiednie techniki sterowania, takie jak: zastraszanie, pokusa, dezinformacja, oszustwa i ukrywanie oraz inne środki mające na celu skrócenie czasu podejmowania decyzji i zaskoczenie rywala.

W drugiej połowie lat 90. XX wieku podobne podejście przedstawiał Siergiej Komow, który zarządzanie refleksyjne rozumiał w kategoriach geopolitycznych jako „kompleks techniki sposobów manipulacji emocjami, percepcją i świadomością sił zbrojnych, elit przywódczych i poszczególnych grup społecznych państwa uznanego za nieprzyjacielskie”²⁶. Opracował on takie metody jak:

- metoda odwrócenia uwagi – wdrożenie przedsięwzięć, których celem jest stworzenie prawdziwego lub fikcyjnego zagrożenia dla przeciwnika;

²⁵ Ibidem, s. 24.

²⁶ Ibidem.

- metoda przeciążenia – przekazywanie przeciwnikowi dużej ilości sprzecznych informacji, co spowoduje przeciążenie systemów informatycznych. Ponadto prowadzi do jego dezorientacji przez stworzenie atmosfery niepewności towarzyszącej podejmowaniu wszelkich decyzji;
- metoda paraliżowania – wzbudzanie u przeciwnika strachu na skutek umacniania w nim przekonania o zagrożeniu jego strategicznych interesów politycznych, gospodarczych, militarnych itp.;
- metoda wyczerpania oponenta – kompleks kombinacyjnych operacji nacisku i wpływu, mających na celu zmuszenie wroga do przeprowadzenia dużej ilości bezużytecznych operacji, co osłabia jego potencjał i środki;
- metoda inscenizacji – działanie informacyjne polegające na stworzeniu fikcyjnego zagrożenia dla przeciwnika, ale w taki sposób, aby oponent odkrył to oszustwo. Celem tej operacji jest uśpienie czujności nieprzyjaciela;
- metoda dezintegracji – zmuszenie wrogiego państwa do podejmowania czynności sprzecznych z interesami sojuszu, bloku lub koalicji, w których się znajduje. Wymaga to zastosowania technik dezinformowania opinii publicznej oraz tworzenia fałszywego obrazu konfliktu wśród elit przywódczych nieprzyjacielskiego kraju. Ponadto należy prowadzić działania, które przyczynią się do zaistnienia, a następnie pogłębienia podziałów społecznych i kontrowersji po stronie wroga. Działania takie mogą doprowadzić do destabilizacji sytuacji w kraju przeciwnika, co w konsekwencji pozwoli zmniejszyć jego potencjał gospodarczy i militarny;
- metoda uspokojenia obiektu agresji – wywołanie w świadomości przeciwnika przeświadczenia o neutralności lub przyjaznej postawie przyszłego agresora, spowodowanie, między innymi, odstąpienia wroga od programów zbrojeniowych, rozbudowy sił zbrojnych itp. Wróg musi być pewny, że zamiary strony przygotowującej atak w ukryciu są pokojowe. Nieprzyjaciel musi stracić czujność, dzięki czemu agresor może przygotowywać napaść;
- metoda zastraszenia wroga – przekazanie pakietu informacji zawierających niekoniecznie prawdziwe dane o przewadze agresora we wszystkich dziedzinach aktywności społecznej, politycznej i militarnej;

- metoda prowokacji – zachęcenie nieprzyjaciela do podjęcia czynności korzystnych dla drugiej strony;
- metoda sugestii – tworzenie i transmisja do świadomości wrogiego społeczeństwa stereotypów informacyjnych (uproszczone uogólnienia wspólne dla określonej grupy ludzi) stanowiących prawne, moralne i ideologiczne bodźce mające na celu spowodowanie korzystnego działania poszczególnych grup społecznych atakowanego państwa na rzecz agresora. Do tej kategorii należy zaliczyć szeroko rozumianą propagandę i agitację;
- metoda nacisku – zdyskredytowanie przeciwnika w oczach opinii publicznej przez ujawnienie kompromitujących go informacji. Może to spowodować negatywną reakcję państw ościennych, organizacji pozarządowych i innych podmiotów, które mogą utrudnić realizację zamierzeń strony będącej obiektem manipulacji²⁷.

Metody, które utworzył Komow, z uwagi na ich bardzo ogólny charakter mogą być stosowane w różnych obszarach, np. jako środek przygotowujący interwencję zbrojną lub jako narzędzie destabilizacji i osiągnięcia przewagi nad rywalem w czasie pokoju.

Badania nad sterowaniem refleksyjnym prowadził także kapitan Rank F. Chausov, który definiował je jako „proces celowego przekazywania na przeciwną stronę pewnych informacji zbiorczych (atrybuty), które spowodują, że przeciwna strona wykona decyzję odpowiednią do tej informacji”²⁸. Podkreślał także ryzyko związane z wykorzystywaniem tego typu działań. Sterowanie refleksyjne określił jako:

- proces zorientowany na cel, wymagający pełnego obrazu wszystkich potrzebnych środków;
- aktualizację planów, czyli zapewnienie wystarczająco kompletnego obrazu potencjału intelektualnego dowódców i oficerów sztabowych, szczególnie w warunkach określanych przez globalną przestrzeń informacyjną;
- zgodność celów, misji, miejsca, czasu i metod;
- modelowanie lub prognozowanie kondycji strony w czasie działania;
- przewidywanie zdarzeń²⁹.

²⁷ T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*, “Journal of Slavic Military Studies” 2004, vol. 17, s. 248, DOI: 10.1080/13518040490450529.

²⁸ Ibidem, s. 247.

²⁹ Ibidem, s. 249.

Niewątpliwie największym znawcą zasad, technik i narzędzi sterowania refleksyjnego nadal pozostaje Władimir Lefewr, lecz próby rozszyfrowania metod tej nauki podejmowali także badacze i analitycy z różnych krajów, w tym przede wszystkim ze Stanów Zjednoczonych Ameryki. W książce pt. *Soviet Strategic Deception* Amerykanin Clifford Reid wykazał się głęboką znajomością teorii sterowania refleksyjnego. Na podstawie jedynie radzieckiej i rosyjskiej literatury dotyczącej tego zjawiska wyróżnił mechanizmy procesu sterowania refleksyjnego, do których zaliczył:

1. Przekazanie obrazu sytuacji – błędnego lub niepełnego.
2. Stworzenie celu przeciwnikowi – postawienie go w sytuacji, w której musi wybrać korzystny dla nas cel.
3. Przeniesienie obrazu własnego postrzegania sytuacji – dostarczanie przeciwnikowi fałszywych informacji lub fragmentów prawdy opartej na własnym postrzeganiu sytuacji.
4. Przeniesienie obrazu własnego celu – zmienianie postrzegania rzeczywistości przez wroga, wprowadzanie go w błąd co do naszego położenia.
5. Przeniesienie obrazu własnej doktryny – przekazywanie wrogowi fałszywego poglądu procedur i algorytmów decyzyjnych.
6. Przeniesienie własnego obrazu sytuacji, tak by przeciwnik sam wydedukował swój cel – przedstawianie fałszywego obrazu własnej percepcji sytuacji przy zaakceptowanym dodatkowym poziomie ryzyka.
7. Kontrola dwustronnego zaangażowania strony trzeciej.
8. Kontrola nad przeciwnikiem, który używa sterowania refleksyjnego.
9. Kontrola nad przeciwnikiem, którego doktryną jest teoria gier³⁰.

Wielu analityków uważa, że amerykańskie postrzeganie sterowania refleksyjnego definitywnie bardziej przypomina zarządzanie percepcją, które w USA jest znacznie szerzej opisane. Zarządzanie percepcją jest bowiem z perspektywy rozwoju koncepcyjnego bardziej zaawansowane w sferze teorii, natomiast procesy refleksyjne są bardziej zaawansowane w sferze opracowywania ich praktycznych zastosowań.

PODSUMOWANIE

Zjawisko walki informacyjnej z uwagi na swój zakres i małą wykrywalność staje się bardzo poważnym współczesnym zagrożeniem. Nieuchwytny cha-

³⁰ C. Reid, *Reflexive Control in Soviet Military Planning*, [w:] *Soviet Strategic Deception*, B. Dailey, P. Parker (red.), Stanford 1987, s. 293–312.

rakter operacji informacyjno-psychologicznych pozwala państwom, które rozwinęły odpowiednie techniki z tego obszaru, manipulować zarówno samą władzą wrogiego kraju, jak i niekiedy całym społeczeństwem. Bez wątplenia prym w tej dziedzinie wiodą Rosjanie, którzy stworzyli i od wielu lat doskonałą koncepcję sterowania refleksyjnego i związane z nią narzędzia, m.in. manipulację.

Opracowywanie i rozwijanie scharakteryzowanych w artykule metod może skutkować destabilizacją bezpieczeństwa zarówno jednego państwa, jak i nawet całej społeczności międzynarodowej. Strategiczne znaczenie sterowania refleksyjnego w koncepcjach walki informacyjnej wynika przede wszystkim z jego charakteru, nieograniczonego zasięgu i niskiej wykrywalności. W celu zabezpieczenia się przed tego typu zagrożeniami państwa powinny zrezygnować z postrzegania bezpieczeństwa tylko w jego klasycznym znaczeniu oraz dostosowywać własne doktryny obronne do współczesnych realiów, dbając również o spójną i konsekwentną politykę w zakresie obrony przed wojną informacyjną.

BIBLIOGRAFIA

1. Bryjka F., *Cyberprzestrzeń w strategii wojny hybrydowej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo personalne a bezpieczeństwo strukturalne III. Czynniki antropologiczne i społeczne bezpieczeństwa*, T. Grabińska, Z. Kuźniar (red.), Wrocław 2015.
2. Ciborowski L., *Walka informacyjna*, Warszawa 1996.
3. Denning D.E., *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, Warszawa 2002.
4. J. L., *Amerykańska koncepcja walki informacyjnej*, „Wojskowy Przegląd Zagraniczny” 1998, nr 4.
5. Kazimierczak J., *Teoria gier w cybernetyce*, Warszawa 1973.
6. Kirschenmann P.P., *Information and Reflection. On Some Problems of Cybernetics and How Contemporary Dialectical Materialism Copes with Them*, New York 1970.
7. Kossecki J., *Totalna wojna informacyjna XX wieku a II RP*, Kielce 1997, <https://socjocybernetyka.files.wordpress.com/2010/08/totalna-wojna-informacyjna.pdf> (dostęp: 31.10.2018).
8. Lefewr W.A., *The Fundamental Structure of Human Reflexion*, “Journal of Social and Biological Structures” 1987, vol. 10, s. 129–175, DOI: 10.1016/0140-1750(87)90004-2.

9. Linebarger P.M.A., *Wojna psychologiczna*, „Biuletyn Informacyjny GZP WP” 1959.
10. Pac B., *Wojna informacyjna jako skuteczne narzędzie destabilizacji państw i rządów [RAPORT]*, <http://www.defence24.pl/wojna-informacyjna-jako-skuteczne-narzedzie-destabilizacji-panstw-i-rzadow-raport> (dostęp: 10.11.2018).
11. Reid C., *Reflexive Control in Soviet Military Planning*, [w:] *Soviet Strategic Deception*, B. Dailey, P. Parker (red.), Stanford 1987.
12. Sienkiewicz P., Świeboda H., *Sieci teleinformatyczne jako instrument państwa – zjawisko walki informacyjnej*, [w:] *Bezpieczeństwo teleinformatyczne państw*, M. Madej, M. Terlikowski (red.), Warszawa 2009.
13. Szpyra R., *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003.
14. Thomas T.L., *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*, “Journal of Slavic Military Studies” 2004, vol. 17, s. 237–256, DOI: 10.1080/13518040490450529.
15. Witecka M.S., *Zagrożenia asymetryczne a technologie informacyjne*, „Zeszyt Problemowy Towarzystwo Wiedzy Obronnej” 2011, nr 4, s. 5–66, <http://geopolityka.net/andrzej-zebrowski-walka-informacyjna-wsparciem-terroryzmu-islamskiego/> (dostęp: 2.11.2018).
16. Wojnowski M., „Zarządzanie refleksyjne” jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w., „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, t. 7, nr 12, s. 11–36, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ee571f3e-2942-46ce-9e19-af8e970c6f7a> (dostęp 11.11.2018).

INNE ŹRÓDŁA

1. L. Sykulski, *Zarządzanie refleksyjne w wojnie informacyjnej* [wideo], geopolityka.net, 11.02.2018, <http://geopolityka.net/leszek-sykulski-zarzadzanie-refleksyjne-w-wojnie-informacyjnej/> (dostęp: 10.11.2018).

ELIZA KUBLIK – doktorantka nauk o bezpieczeństwie w Zakładzie Badań Społecznych i Kultury Bezpieczeństwa oraz absolwentka kierunku bezpieczeństwo narodowe o specjalności zarządzanie kryzysowe w administracji oraz wywiad konkurencyjny na Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach. Obecne zainteresowania naukowe autorki koncentrują się w obszarze prowadzenia operacji informacyjnych, operacji psychologicznych oraz manipulacji informacjami.

CITE THIS ARTICLE AS:

E. Kublik, *Strategiczne znaczenie metod sterowania refleksyjnego w koncepcjach walk informacyjnych*, „Kultura Bezpieczeństwa“ 2019, nr 33, s. 17–34, DOI: 10.5604/01.3001.0013.1944.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow